

hvad der gør bogen vanskelig for den uindviede læser, som den brede fremstillingsform og det kunstlede sprog ellers på mange måder tager hensyn til. Endvidere at der forekommer en del moralske vurderinger af omtvistelig værdi, såsom at »enevælden etisk set var et forstemmende samfundsfænomen« (s. 180).

Teksten er uden noter, men i en række tilfælde har Fridlev Skrubbeltrang dog valgt i parentes at henvise til en forfatter. Disse henvisninger er ofte ufuldstændige, i mange tilfælde nævnes kun et navn.²⁰ Om bibliografien ss. 447–56 skal bemærkes, at den repræsenterer et udvalg af den litteratur, som Fridlev Skrubbeltrang har fundet særlig værdifuld. Den er ikke, og gør heller ikke krav på at være en litteraturliste, som uden reservationer kan anbefales som udgangspunkt for videre studier. Blandt udeladelserne mærker man sig Benito Scocozzas diskutabile, men meget benyttede værk om klassekampen i Danmark 1500–1660²¹, en lang række centrale tidsskriftsafhandlinger, f.eks. Johan Hvidtfeldts bidrag om stavnsbåndet fra 1938²² og de instruktive forskningsoversigter over dansk landbohistorisk litteratur, som har været bragt i nærv. tidsskrift.²³

Fridlev Skrubbeltrang er i den her anmeldte bog sig selv tro, både i sine fortjenester og i

sine mangler. Ikke ulig Erik Arup, en anden af dette århundredes store historikere, har Fridlev Skrubbeltrang altid grebet højt. *Husmand og Inderste* (1940), *Den danske husmand, I–II* (1952–54) og nu sidst, men ikke mindst *Det danske Landbosamfund 1500–1800* er monumentale værker, som ligner hinanden både i deres begrænsninger, hvoriblandt en alt for ringe interesse for landbrugets teknologiske udvikling, og i deres dyder, som er originale og stortanlagte problemstillinger og stor lærdom, præget af en sjælden social forståelse og en dyb kærlighed til det danske folk.

Jørgen Dieckmann Rasmussen: Ole Kollerød – oprører eller social taber?

Den 18 november 1840 meddelte Morgentidende ganske kort, at morderen Ole Kollerød dagen før omtrent kl. 8^{1/2} var blevet henrettet på Amager Fælle, og at de to medskyldige, Ole Hansen og Peter Kristian Knudsen, var blevet pisket på retterstedet. En uhyre meneskemængde havde overværet eksekutionen. Vejret havde været dårligt. Det småregnede og vejene var næsten ufremkommelige.

Den begivenhed, der førte til henrettelsen af Ole Kollerød, var mordet på papirkusk

20. Se f.eks. s. 40 (Chr. Axel Jensen), s. 64 (Frede P. Jensen) og s. 128 (C. O. Bøggild-Andersen). Ingen af disse forf. er nævnt i bibliografien, men der sigtes til hhv. et bidrag af Chr. Axel Jensen i *Danske Slotte og Herregaarde*, II. Kbh., 1943. 136–43, s. 136, en afhandling af Frede P. Jensen, »Myten om Peder Oxe« i hans *Bidrag til Frederik II's og Erik XIV's historie*. Kbh., 1978. 45–82 og en artikel af C. O. Bøggild-Andersen i *Dansk Biografisk Leksikon*, 2. udg., 8. Kbh., 1936. 600–04, s. 603. Det er ikke klart, hvad der i de enkelte tilfælde har fremkaldt en henvisning. Den ovenfor nævnte henvisning til Chr. Axel Jensen er således til, hvad der synes at være en ret ligegyldig bemærkning og kunne have været udeladt. Derimod er det et savn, at det f.eks. ikke anføres, at afsnittet om *kronens ladegårde* (s. 54 f.) er baseret på Gunnar Olsens disputats, hvor man kan læse mere (*Hovedgård og bondegård*. Kbh., 1957 (repro. 1975), ss. 88–104).

21. *Klassekampen i Danmarks historie. Feudalismen*. Kbh., 1976.

22. »Stavnsbaandet, dets Forudsætninger og Virkninger«, *Vejle Amts Aarbog*, XXXIV. 1938. 4–49.

23. XVIII. 1949–52. 263–76 (for årene 1945–51); XX. 1957–59. 273–98 (for årene 1952–58) og XXVII. 1977–78. 48–66 (for årene 1959–75). De to første forfattet af Gunnar Olsen, den sidste af Margit Mogensen & Claus Bjørn. Man kan også spørge, om det er rimeligt at medtage Jens Holmgaards arbejde fra 1954 om de nordsjællandske landboreformer uden at nævne Peter V. Christensens artikel fra 1975 om »Den lille Landbokommission og indførelsen af arvefæste på krongodset i Nordsjælland« (*Fra Frederiksborg Amt*. 27–71). Endelig bør det nævnes, at bibliografien stort set forbigår kulturhistoriske emner. Således er Niels Siggaards grundlæggende studier over den danske befolknings fødemidler udeladt ligesom Vilh. Lorenzens og Chr. Ellings talrige bidrag om dansk herregårdsarkitektur og danske herregårdshaver. Man savner også flere bidrag om landbefolkningens læsekyndighed og læsevaner i ældre tid, således F. Elle Jensens arbejde om (vest)jysk bondelæsning (»Vestjysk Bondelæsning i Stavnsbaandstiden«, *Jyske Samlinger*, 5. rk., VI. 1943–44. 251–61), hvorfra nogle af resultaterne gengives s. 439.

Lars Pedersen i Ny Mølle nord for København i juni 1837. Sammen med Peter Kristian Knudsen og Ole Hansen havde Ole Kollerød aftalt at bryde ind hos den gamle papirkusk for at stjæle hans penge. Aftalen var, at Peter K. Knudsen skulle holde vagt udenfor, mens de to andre brød ind. Inde i huset skulle den ene holde den gamle mand, mens den anden fandt pengene. Planen væltede imidlertid, da Lars Pedersen viste sig at være stærkere end antaget, og i kampens hede skar Ole Kollerød hans strube over med en kniv. De tre forbrydere flygtede fra gerningsstedet med pengene; men de blev snart anholdt.

Det skulle vise sig at blive en langvarig sag. Under afhøringerne tilstod de tre anklagede en række kriminelle forhold, som de hver for sig havde været impliceret i eller havde begået tidligere, og bragte dermed adskillige andre fra den kriminelle underverden i politiets søgelys. Mordsagen kunne ikke lukkes, før alle småsagerne var opklaret. Men hertil kom, at Ole Kollerød udgjorde et særligt problem. I flere måneder nægtede han sig skyldig i mordet på papirkusken; men da tilståelsen endelig faldt, fortalte han beredvilligt om de mange tyverier, han havde begået i de seneste fjorten år. I august 1838 var den specielt nedsatte kommissionsdomstol nået så langt i sit arbejde, at den kunne afsige dom i mordsagen fra Ny Mølle. De tre anklagede blev dømt til døden. Dommene blev appelleret til Højesteret men uden resultat. Dernæst indsendtes der benådningsansøgninger til kongen. Herved fik Peter K. Knudsen og Ole Hansen deres domme ændret til livsvarigt fængsel; men Ole Kollerøds dom skulle stå ved magt.

Det sidste år af sit liv tilbragte Ole Kollerød i Stokhuset i København, hvor han afventede udfaldet på appellerne til henholdsvis Højesteret og kongen. Han kunne intet stille op – blot vente på udfaldet af de to appeller, der som nævnt viste sig at være resultatløse. Ventetiden fordrev han bl.a. med at læse me-

re end 200 bøger og skrive en 218 foliosider stor selvbiografi. At han kunne dette sidste er imponerende alene i betragtning af, at han kun havde gået et år i skole. Manuskriptet har ikke været særlig kendt eller benyttet men er nu udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder i anledning af foreningens 70 års jubilæum. Udgiverarbejdet er besørget af foreningens mangeårige medarbejder, overassistent Else Margrethe Ransey.¹

»Ole Kollerød · Min Historie« er en sjælden smuk og præsentabel bog. Teksten er gengivet ubeskåret efter de anerkendte principper og er illustreret med Ole Kollerøds egne tegninger. Som tillæg bringes en række breve, indskrifter m.m., der er blevet til i anden sammenhæng, således at alt utrykt materiale fra Ole Kollerøds hånd nu skulle foreligge på tryk. Udgiveren har ikke selv skrevet indledningen til udgaven. Dette arbejde er istedet overdraget til en række såkaldte Ole Kollerød-kendere. Carsten Bregenhøj skriver om udgaven og dens tilblivelse, dialektologen Christian Lisse om dialektpræget og lingvisten Michael Larsen om ortografien og sproget. Jutta Bojsen Møller og Annette Rosenlund skriver om samtiden, levnedsskildringens livssyn, gennemgående temaer og tegningerne.

Ideen med at sammensætte indledningen af flere bidrag, udarbejdet af forskellige kendere, er ikke nødvendigvis dårlig. Det er let at nævne eksempler på kildeudgaver, der lider under, at udgiveren enten ikke har haft mulighed for eller ikke har evnet at sætte sig ind i alle de aspekter, den pågældende kilde berører. Men forudsætningen for, at sammensatte indledninger bliver gode eller ihvertfald bedre end traditionelle udgiver-indledninger, er naturligvis, at de pågældende kendere er virkelig kvalificerede på deres felt. Med henblik på »Min historie« må man konstatere, at Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund ikke har været kvalificerede til at indplacere

1. Ole Pedersen Kollerød. Min historie. Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder ved Else Margrethe Ransey. 1978. 323 s., ill. kr. 112,00 – Manuskriptet har dog været anvendt nogle gange, se f.eks. Kaj Bom: »Nordsjællandsk for hundrede år siden. (Fra Ole Kollerøds selvbiografi)« i Danske Folkemål 14, 1945 s. 59–80, Hans Ellekilde: »Mordet på Ny Mølle« i Søllerød-bogen 1959 s. 271–316 og Axel Steensberg (red.). Dagligliv i det nittende og tyvende århundrede. Bd. I Kbh. 1964 s. 320 ff.

Ole Kollerød i den historiske sammenhæng. Denne konklusion er imidlertid ikke alene baseret på deres forholdsvis korte bidrag i indledningen til »Min historie« men også på den fremstilling af periodens historie, som de giver i deres bog om Ole Kollerød fra 1980.² Deres version af periodens danmarkshistorie er nemlig, som det vil fremgå nedenfor, ikke blot overfladisk og mangelfuld men også fyldt med misforståelser og elementære fejl.

Selv om arbejdet med at udfærdige en indledning er overdraget til andre og måske bedre kvalificerede, fritages udgiveren imidlertid ikke for selv at yde et bidrag. I et afsnit om manuskriptet skulle han/hun oplyse benytterne om manuskriptets udseende, håndskriften, skiftende blækfarver m.m. – dvs. oplysninger, der er af betydning for at forstå Ole Kollerøds måde at arbejde på; men disse oplysninger finder man ikke i »Min historie«. Udgavens tekstkritiske apparat burde også have indeholdt verifikation af enkeltoplysninger og lignende. F.eks. er det uoplyst, hvorvidt de tilsyneladende præcise dateringer af fængselsophold, de detaljerede beskrivelser af tyverier og tyvekoster o.s.v. nu også stemmer overens med justits- og fængselsprotokollernes oplysninger. Det må siges at være en oplagt opgave at løse.³ Disse oplysninger er indlysende vigtige for vurderingen af kildeværdien og er mindst lige så væsentlige som den ordforklaring og personidentifikation, udgiveren – prisværdigt iøvrigt – har lagt så stor en arbejdsindsats i.

Ole Kollerød kaldte selv sin levnedsskrivelse for »Min historie om den ulykkelige skæbning som har forfulgt mig siden mit 6. aar og entil mit 38. aar som ieg nu er i mens ieg skriver dette«. Værket var dediceret til hans velgører i fængslet, Kaptajn Agerholm. Ole

Kollerøds egen titel er for så vidt mere præcis end den kortere titel, udgaven har fået, idet levnedsskildringen netop handler om hans *ulykkelige skæbne*. Episode efter episode fremføres som eksempel på, hvor ulykkeligt hans liv har været og hvor uretfærdigt han gang på gang er blevet behandlet af sine medmennesker, af retsmaskineriet og af samfundet. De gode minder var efter levnedsskildringen at dømme få og vedrørte næsten uden undtagelse hans oplevelser med de forskellige kvinder i hans liv.

Levnedsskildringen kan opdeles i to dele, hvoraf den første består af udgavens tre første kapitler. Tidsmæssigt strækker den sig fra barndommen frem til hans første læreplads i København. I de pågældende nitten år var Ole Kollerød ikke kriminel. Han lavede ganske vist nogle drengestreges som at »låne« en hest og stoppe krudt i en karls pibe; men han lægger stor vægt på at understrege, at han ikke selv havde udtænkt de pågældende under men var blevet forledt af andre. Hver enkelt af første halvdelens episoder er tilpasset således, at de føjer en brik til billedet af Ole Kollerød og baggrunden for hans senere udvikling. Barndommen fortælles der ikke ret meget om udover en episode, hvor han seks år gammel blev straffet usædvanlig hårdt af moderen for tyveri af nogle æbler. Anklagen var imidlertid grundløs, og den hårde straf af fødte derfor en dyb mistro til moderen. Forældrenes afstraffelse var imidlertid nærmest for intet at regne i forhold til de pinsler, han oplevede i sin første tjenesteplass hos gårdmand Niels Schindler i Hjørnlunde, hvor den sadistiske søn David behandlede ham efter forgodtbefindende. Det var ikke småting, Ole Kollerød blev udsat for. Han fik snustobak hældt i øjnene, blev tvunget til at gå barfodet efter brændevin i frostvejr for siden at få

2. Jutta Bojsen Møller og Annette Rosenlund. Ole Kollerød – forbryder og oprører. Samleren 1980. 265 s., ill. kr. 56,50.

3. Spørgsmålet berøres i den i note 2 nævnte bog (s. 245). De beretter, at Ole Kollerød havde en god hukommelse og kun undtagelsesvis huskede forkert. Men denne forklaring kan ikke siges at være fuldt tilfredsstillende. Umiddelbart ser det ud til at have været en overkommelig opgave at efterkontrollere levnedsskildringens detailoplysninger om tyverier o.s.v. med retsdokumenterne, da akterne fra alle de tidligere sager er samlet i kommissionsdomstolens arkiv (LAS. Kommissionsdomstole udskilt af Kbh.'s amts nordre birk nr. 3. Litra C. Dokumenter fra tidligere sager mod Ole Pedersen Kollerød).

frostskaderne skåret op af David, blev tvunget til at drikke brændevin med peber i o.s.v. Hertil kom en daglig dosis prygl. Ingen greb ind for at stoppe mishandlingen af drengen. Ikke underligt, at han tog skade psykisk og fyldtes med had og mistro til sine medmennesker. Helt knækket blev han imidlertid ikke. Han udviklede sig til gadetyran og hævnede sig bl.a. ved at ride sådan på byens opblødte gade, at tilfældigt forbipasserende blev sølet til. Han tog selv initiativ til at forlade pladsen til fordel for en anden hos præsten i Hjørlande. Det var som at komme fra helvede ind i himmerrige, syntes Ole Kollerød. Ikke alene ophørte den sadistiske mishandling, han havde været udsat for, men han blev også behandlet som et medlem af familien. Det var en kompensation for det manglende eller ihvertfald utilstrækkelige familieliv, der havde kendetegnet hans barndomshjem. Han gik også i skole sammen med præstens børn. Til en af døtrene, en dværg, blev forholdet særligt hjerteligt; men Ole Kollerød var realistisk nok til at indse, at standsforskelle forhindrede giftermål. Hans moder vurderede imidlertid mulighederne anderledes. Han skulle blot drage til København og lade sig uddanne som møllersvend. Så ville han ikke blot stige socialt men også få mulighed for at ernære en familie. Levnedsskildringens første del slutter med en beskrivelse af Kollerøds første år som møllersvend i København. Miljøet derinde var ikke fri for kriminalitet, og kollegerne førte ham rundt til byens mange fristelser. Snart var han et kendt ansigt på byens værtshuse og danseboder. Til hans yndlingsbeskæftigelser hørte slagsmål, og efter en første tilbageholdenhed gav han den også i rollen som charmer. Ironisk skildrer han sine forhold til kvinder, der trængte til en form for hjælp, han nok kunne være dem behjælpelig med. Han færdedes altså i kriminelle cirkler i København men havde endnu intet kriminelt begået selv.

Levnedsskildringens anden og sidste del (udgavens kapitel 4–15) handler om Ole

Kollerøds kriminelle løbebane og hans forhold til retsmaskineriet. Fremstillingen er krydret med beskrivelser af de forskellige kærlighedsaffærer, han havde. Gennemgående er det en sørgelig beretning om den nød og elendighed, han levede i. Centralt står beskrivelsen af de mange tyverier og baggrunden herfor. Det vil føre for vidt at gennemgå hele synderegisteret her fra de første uopdagede tyverier af mel fra lærepladsen på Gothers Mølle over indbruddet i Hjørlande præstegård, der førte til den første anholdelse og det første fængselsophold, frem til mordet i Ny Mølle, der udgør det absolutte »højdepunkt i karrieren«. I hvert enkelt tilfælde redegøres der omhyggeligt for, hvad der skete, hvad baggrunden var og hvilke konsekvenser, det senere fik. Det er et gennemgående træk, at Ole Kollerød fralægger sig ansvaret for sine kriminelle handlinger. Ofte blev han forledt af politispioner eller andre medlemmer af den københavnske underverden; men skylden kan ikke skydes på andre i alle tilfælde. Der bruges istedet beruselse som undskyldning. Argumentationen udbygges senere, således at både samfundet og politiet får deres del af skylden i hans kriminalitet – politiet, fordi de beholdt hans personlige papirer ved løsladelse, således at han var afskåret fra at skaffe sig arbejde med det samme, og samfundet, fordi det på grund af manglende resocialisering tvang de løsladte ud i ny kriminalitet. Dette forsøg på at fralægge sig ansvaret er så konsekvent gennemført, at det virker mistænkeligt – et forhold Ole Kollerød selv har øje for og forsøger at forebygge meget tidligt i levnedsskildringen.⁴ Han prøver ligeledes at retfærdiggøre sine tyverier ved at tilføje dem en Robin Hood-etiket, dvs. at han hævder kun at stjæle fra den rige mand, hvilket efter hans opfattelse er fuldt acceptabelt, da den rige mest bruger sine penge til at »træge den fattige op med«.⁵ Men han må siges at være en noget amputeret udgave af den engelske socialrevolutionære helt. Ole Kollerød delte aldrig udbyttet fra sine tyverier med de fattige

4. »Min historie« s. 21.

5. »Min historie« s. 200.

og til trods for påstanden om det modsatte affholdt han sig ikke fra at stjæle fra dem.⁶

Løbende gennem levnedsskildringen rettes der en skarp kritik mod politi, dommere og fængselspersonale. Der er også tilløb til en kritik af kirken; men denne kritik forstummer, jo længere Ole Kollerød kommer ind i levnedsbeskrivelsen og altså jo nærmere han kommer dagen for henrettelsen. Hovedanklagen er rettet mod politiet, og den kan opdeles i fire underpunkter: 1) politiet løslod ham fra fængslet uden at aflevere hans personlige papirer, således at han var afskåret fra at søge arbejde, 2) fik han arbejde, orienterede politiet arbejdsgiveren om hans kriminelle fortid, 3) ved hjælp af politispioner forsøgte det ustandselig at lokke ham i fedtefadet igen og 4) politiet stjal fra arrestanterne. Endvidere havde han et horn i siden på politiet i Hillerød, fordi de forhindrede ham i at lave en ægteskabssvindel, hvor han med falsk bevis for en formue på 400 rdl. forsøgte at franarre den godtroende svigerfader hans gård. Politiets fremgangsmåde var efter Ole Kollerøds opfattelse begrundet med, at de måtte fylde fængslerne ved at gøre folk kriminelle for ikke selv at blive arbejdsløse og overflødige. Samme motiver mente han dommerne havde. Men de beskyldes endvidere for at bruge list, hvis de ikke kunne få den anklagede dømt på anden måde, for at aftvinge tilståelser ved tortur og for ikke at passe deres arbejde. Rets-systemet mente han var hårdere ved de fattige end de rige. De rige slap oftest ustraffet, især hvis de befandt sig indenfor systemet og havde held til at lave deres numre der. Det så han blandt andet eksempler på indenfor fængselsvæsenet, hvor kostforpagterne var svigagtige ved at servere dårligere mad for fangerne end de blev betalt for. Den ekstra fortjeneste gik ubeskåret ned i bedragerens lommer. De riges kriminalitet var utilladelig, for de gjorde det

blot for at berige sig, hvorimod de fattige blev kriminelle for at overleve. Hans kritik mod fængselsvæsenet gik iøvrigt også på, at fangerne ikke blot blev mishandlet og uværdigt behandlet, men de lærte også nye numre. Fængselsopholdet havde altså ikke den opdragende virkning, man regnede med, snare-re tværtimod.

Det er skrappe anklager, Ole Kollerød fremfører i sine sammenfatninger i levnedsskildringen. Han var selv opmærksom på, at ophavssituationen, dvs. det forhold, at levnedsskildringen blev til mens han sad i en uhyre presset situation og blot ventede på datoen for sin henrettelse, kunne svække hans kritik. Læserne ville måske ikke tage den alvorlig med henvisning til, at den skyldtes bitterhed over dødsdommen; men »Nei, Di kan tro mig, at ieg ikke siger det af noget fiendskab eller had til dem, fordet at ieg sitter og vender på døden«.⁷ Trods disse forsikringer kan man naturligvis ikke kan lade den omstændighed ude af betragtning. Det er nemlig et karakteristisk træk, at man flere steder i levnedsskildringen møder afvigelser fra den generelle kritik. Forholdene har altså ikke været helt så unuancerede, som man får indtryk af i sammenfatningerne. Både blandt dommere og fængselspersonale findes der eksempler herpå. Dommeren i Skælskør syntes Ole Kollerød efter omstændighederne godt om, for han skrev, hvad der blev sagt og opfordrede ikke vidnerne til at aflægge falsk forklaring.⁸ Om fangemester Nørregård hedder det, at han var så god mod fangerne som forældre mod deres børn, og politiadjudant Leerbæk var en meget galant herre imod Ole Kollerød i arresten, da han hjalp ham med forplejningen. Ved flere lejligheder indrømmer Kollerød, at han faktisk havde det ganske godt under nogle af fængselsopholdene.⁹ Disse indrømmelser svækker den stærkt formule-

6. Som undskyldning for indbrud hos fattige mennesker anfører Ole Kollerød beruselse (se f.eks. »Min historie« s. 200), og han forsøger at pynte på disse fejltrin ved at fortælle nogle solskinshistorier (hvordan han f.eks. engang bespiste en fattig mand).

7. »Min historie« s. 204.

8. »Min historie« s. 138.

9. Se f.eks. »Min historie« s. 81, 117, 129 og 194.

rede kritik af systemet, og de gør det vanskeligt at slutte entydigt ud fra levnedsskildringen.

Også i resocialiseringsspørgsmålet er det vanskeligt at drage entydige konklusioner. Som nævnt påstår Ole Kollerød, at politiet hindrede ham i at blive resocialiseret ved at underrette arbejdsgiverne om hans kriminelle fortid. Men der er en betydelig forskel mellem den betydning, han selv tillægger det, og omgivelsernes reaktion herpå, sådan som den kan aflæses af de pågældende episoder i levnedsskildringen.¹⁰ I intet tilfælde blev han sagt op, fordi han var tidligere straffet. Derimod red den kriminelle fortid ham som en mare og han rejste fra pladsen ved den mindste mistanke om, at arbejdsgiveren havde modtaget et stikbrev. Omgivelserne var altså ikke så intolerante, som Ole Kollerød umiddelbart giver udtryk for. Kender man bare lidt til 1800-tallets justitsprotokoller, vil man ikke være uden forståelse herfor. Små-kriminalitet synes nemlig at have været såre almindeligt.¹¹

Udsendelsen af »Min historie« i 1978 førte til en nærmest epidemisk interesse for personen Ole Kollerød i medierne. Udgaven gik som varmt brød og blev solgt i et oplag, der kun bliver de færreste historiske værker til del. Som tilskuer har man til tider følt, at interessen for ham måske har været ud af proportioner med, hvem han var og den betydning, han kan tillægges i en historisk sammenhæng. Hovedproblemet er, om han skal opfattes som social taber eller om hans kriminalitet var samfundsskyldt og han derfor skal opfattes som oprører. I debatten har man overvejende opereret med det sidstnævnte synspunkt, omend der er forskel i, hvor vidtgående konklusioner man har turdet drage.

Jens Engberg lagde ud med en kronik i Politiken: »En grov forbryder skrev om sit liv«. Efter hans opfattelse er levnedsskildringen et enestående historisk dokument om en tid, vi

ellers kender bedst set fra overklassens synspunkt. »Min historie« er en enestående kilde til den danske underklasses historie, da det er en fra proletariatet, der har efterladt os sin mening om tilværelsen og sig selv og ikke en repræsentant fra overklassen, der udtrykker sin mening om underklassen. Det er Jens Engbergs grundholdning, at det var samfundet, der gjorde Ole Kollerød til forbryder. Han havde erkendt samfundets hierakiske opbygning og fundet ud af, at det ikke levnedede den fattige mulighed for at opnå rigdom gennem hæderligt arbejde. En mulig genvej til rigdom var kriminalitet, men erfaringen lærte ham, at det slap man kun ustraffet fra, hvis man tilhørte samfundspyramidens top og havde penge, magt eller begge dele. Samfundsomstyrter vil Jens Engberg ikke kalde Ole Kollerød. Han ventede ikke, at der skulle komme noget ud af hans protest. Det faldt ham aldrig ind at tænke på, at folk af underklassen skulle kunne rotte sig sammen mod de rige. Det var bare enhvers forbandede pligt efter bedste evne at stritte imod hele vejen hen til slagterbænken, som ventede i sidste ende.¹² Argumentationen i Benny Lihmes anmeldelse af »Min historie« i Information ligger på linie med Jens Engbergs; men Benny Lihme går dog et skridt videre ved at konkludere, at »levnedsskildringen er ikke blot et uundværligt supplement til Oehlenslåger og den borgerlige historie. Nej, det er s'gu historien«.¹³

Det sidste indlæg i Ole Kollerød-debatten, der skal omtales her, er Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund ovennævnte bog »Ole Kollerød – forbryder og oprører« fra 1980. Her finder man nok den mest omfattende vurdering eller vurderinger af Ole Kollerød, for på grundlag af bogen er det svært at få et klart billede af, hvordan de egentlig opfatter ham. Snart er han det ene, snart det andet. De to forfattere nævner et sted, at bogen ved et første gennemsyn vil synes rodet og uoverskuelig. Lad det være sagt straks, at det gør

10. Se f.eks. »Min historie« s. 90 ff.

11. Se f.eks. N. H. Frandsen. Krybskytten fra Nederskoven. Kbh. 1980.

12. Politiken den 16. november 1978.

13. Information den 22. februar 1979.

den også efter flere gennemlæsninger, og at karakteristikken »rodet og uoverskuelig« desværre ikke begrænser sig til dispositionen men også gælder de fremsatte synspunkter. Fremstillingen er uden stringens og brillierer just heller ikke ved koncist sprogbrug, hvilket er mærkeligt i betragtning af, at der er tale om en bearbejdet udgave af forfatterens speciale i dansk ved Københavns Universitet.¹⁴

Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlunds udgangspunkt er, at de betragter »Min historie« som et enestående vidnesbyrd om underklassens liv og bevidsthedsformer i begyndelsen af 1800-tallet. Derfor vil de analysere manuskriptet, Ole Kollerøds naivistiske tegninger og et udsnit af den offentlige tekstproduktion omkring ham. Endvidere vil de, fornuftigt nok, prøve at sætte ham ind i en historisk sammenhæng. Af pladsmæssige grunde vil det være umuligt at kommentere tekst- og billedanalysen her; men anmelderen vil imidlertid tage sig den frihed at gøre opmærksom på, at de to forfattere er tilbøjelige til altid at tage Ole Kollerød død-alvorligt og derfor ikke opfatter den ironi, hvormed han f.eks. beskriver de fleste af sine erotiske forhold. Derimod skal der anvendes en del plads på omtale af forsøget på at sætte Ole Kollerød ind i en historisk sammenhæng. Det slipper de to forfattere nemlig dårligst fra. Deres kendskab til periodens Danmarkshistorie er ringe og det kniber derfor med at få tilstrækkelig distance til personen Ole Kollerød. Faren for at overvurdere ham lurer.

Bogen indledes med en økonomisk, politisk og social beskrivelse af perioden ca. 1780–1840. Denne beskrivelse er ikke alene mangelfuld og overfladisk men også behæftet med så mange elementære fejl og store misforståelser, at det er vanskeligt at tage forfatterens hovedtese alvorligt. Af noterne til kapitlet fremgår det, at fremstillingen næsten udelukkende er baseret på Svend Åge Hansen. Økonomisk vækst i Danmark (bd. 1), og

en arbejdsrapport i projekt Dansk litteraturhistorie fra 1976. Forfatterne indrømmer, at underklassens forhold er underbelyst i begge bøger, og at den rekonstruktion, der er kommet ud af anstrengelserne, er mangelfuld; men læserne må leve med den, som den er, »da det ville kræve et kæmpestort arbejde at afdække underklassens forhold«. ¹⁵ Nu er underklassens forhold omkring 1840 imidlertid ikke helt så underbelyst, som forfatterne giver udtryk for. En systematisk litteratursøgning ville for eksempel have vist, at der i 1977 udkom en bog af Asger Th. Simonsen om husmandskår og husmandspolitik i 1840'erne.¹⁶ Det havde været oplagt at anvende den i denne sammenhæng. Der er ganske vist tale om en regional undersøgelse; men til gengæld er bogens konklusioner resultatet af omfattende kildestudier og ikke udokumenterede påstande som de, Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund serverer.

Men tilbage til bogen om Ole Kollerød. Kildegrundlaget til beskrivelsen af periodens historie er som nævnt spinkelt – et forhold, der nok ville mane de fleste til forsigtighed men ikke Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund. De vil give en marxistisk fremstilling af periodens historie. 1840'erne var efter deres opfattelse en overgang mellem feudalisme og kapitalisme, og de historiske fakta skæres herefter til, så de kommer til at passe ind i det mønster, teorien foreskriver burde eksistere. Det første, der springer i øjnene, er det fantastiske upræcise begrebsapparat, der opereres med. Det nok så centrale begreb »underklasse« kan fremhæves som eksempel. På side 10 defineres underklassen som den del af almu- en, som ikke blev selvejere: husmænd, daglejere, tjenestefolk, inderster og lumpenproletariatet. Det er altså den klassiske definition, hvor besiddelsen af produktionsmidler er opdelingskriterium. På side 29 hedder det imidlertid, at formålet med tekstanalysen er at vise Ole Kollerød som repræsentant for

14. Hvad mener JBM. og AR. egentlig, når de som konklusion på Ole Kollerøds beskrivelse af sine erotiske udfoldelser skriver: »Det er altså en sanselig konkret beskrivelse, der viser det umiddelbare og direkte forhold til erotik, som underklassen i overvejende grad praktiserede i overgangssamfundet« (op. cit. s. 68).

15. Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund. op. cit. s. 242.

16. Asger Th. Simonsen. Husmandskår og husmandspolitik i 1840'erne. København 1977.

den udkastede underklasse. Hvilken »underklasse« tænkes der så på, når han side 147 omtales som underklasserepræsentant?

Det er i det hele taget kompliceret at opere-re med begreberne besiddende og besiddelsesløse i forbindelse med 1800-tallets danske landbobefolkning. Hvordan skal fæstebønderne indplaceres? Dem fandtes der jo mange af endnu i 1840'erne, især på Sjælland, og de kan vel ikke siges at være besiddende. Besiddelseskriteriet er i det hele taget et utilstrækkeligt middel til at bedømme social status. Som påvist af Asger Th. Simonsen, må man foruden økonomiske faktorer inddrage både standsmæssige (juridiske) og socialpolitiske faktorer i bedømmelsen.¹⁷

At Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund anser det for muligt at opdele befolkningen i to grupper efter besiddelseskriteriet skyldes bl.a., at de har misforstået landboreformerne fundamentalt. De tror nemlig, at landboreformerne gik ud på en afskaffelse af fæstevæsenet. Det er en udbredt opfattelse, de her giver udtryk for, men det bliver den ikke rigtigere af. Fæstevæsenet afskaffedes først ved lov i 1919! En anden fundamental misforståelse er, at udskiftning og overgang til selveje hører automatisk sammen. Der kan være en forbindelse; men det er undtagelsen – ikke reglen. Der kan fremhæves mange flere eksempler på fundamentale misforståelser, men det vil være umuligt at kommentere dem alle her. Der er nemlig også nogle helt elementære fejl, som bør nævnes. Til dem hører bl.a. dateringen af landboreformerne og stavnsbåndsløsningen til 1784. Hvorfor nu det? At fæstebøndernes ydelser til herremanden bestod af hoveri, landgilde og pengerente er forkert for pengerentens vedkommende. Der kunne nævnes flere eksempler på fejl af denne type. Endelig virker det højst besynderligt, at Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund i fremstillingen af den håndværksmæssige produktion specielt med henblik på svendenes forhold i København 1700–1840 skriver side op og side ned om laugssvendenes forhold,

når netop møllerhåndværket ikke var laugsbundet. Ole Kollerød var klar over dette, og det er de to forfattere også. Men eksemplet er en udmærket illustration af deres måde at behandle det historiske stof på. De skriver, hvad de ved (eller hvad de tror de ved), uden hensyntagen til, om det kommer sagen ved.

Hvordan mener Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund, at »Min historie« og Ole Kollerød skal opfattes? Det har de ikke en men flere tildels indbyrdes modstridende meninger om. Ligesom Jens Engberg og Benny Lihme har de som hovedudgangspunkt, at Ole Kollerøds kriminalitet var samfundsskyldt, og at han var sig dette forhold bevidst. På et sted i bogen hævdes det, at han skriver sin levnedsskildring for at finde sig selv, sin identitet, i et samfund i forandring.¹⁸ Hertil er kun at sige, at det sandelig også var på tide, hvis han skulle nå at få gavn af det. Det var jo kun et spørgsmål om tid, hvornår han skulle halshugges! Levnedsskildringen karakteriseres også som et forsvarsskrift, rettet mod det billede, som skillingsvisefabrikanterne og andre havde tegnet af ham i offentligheden. »Min historie« skal altså opfattes som en modoffentlighed, som det faktisk ganske præcist formuleres.¹⁹ De to forfattere mener også, at bogen kan opfattes som en såkaldt folkebog, dog ikke af traditionelt litterært tilsnit på grund af sit politiske indhold men måske snarere som en form for politisk manifest. Det politiske indhold angives også som grunden til, at levnedsskildringen ikke blev udgivet til trods for Ole Kollerøds udtrykkelige ønske herom. I den forbindelse ses både hans fængselsophold og især dødsstraffen som »politiske domme«. Retssystemet blev brugt til det yderste for at undgå, at han skulle opildne de brede masser. Samfundet skulle ikke rystes i sin grundvold. Ole Kollerød sidestilles altså mere eller mindre med den samtidige J. J. Dampe, der blev indespærret for at have gjort sig til talsmand for en forfatningsændring. Der gives ikke klart udtryk for, om Ole Kollerød skal opfattes som den fængslede oprører,

17. Asger Th. Simonsen. op. cit. s. 276 ff.

18. Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund. op. cit. s. 78.

19. Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund. op. cit. s. 145 ff.

der skriver til sine klassefæller udenfor fængslets mure eller hvordan. Snart gives der udtryk for, at han var istand til at tiltrække sine klassefællers opmærksomhed, snart det modsatte.²⁰ I konklusionen karakteriserer Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund ham som »social bandit«, uden at dette begreb nærmere defineres.

Hvor plausible er de tre sidste udlægnin-
ger? Lad os gennemgå dem bagfra. Ophavs-
manden til begrebet »social bandit« er den
kendte engelske marxistiske historiker Eric J.
Hobsbawn (han er ikke *amerikansk* forfatter,
som JBM og AR hævder). Han karakteriserer
sociale banditter som en art yderst primitive
oprørere mod en samfundsorden. De er for-
trinnsvis at finde i nutidens Latinamerika. Han
udelukker, at der fandtes sociale banditter i
agrarsamfund som det danske. Hertil kom-
mer, at Ole Kollerød langtfra kan opfylde de
ni karakteristika, Hobsbawn definerer sociale
banditter ud fra. Han kan f.eks. ikke siges at
opfylde betingelsen om kun at dræbe i selv-
forsvar eller som retfærdig hævn. Ej heller
kan han siges at være beundret og støttet af sit
folk. Det lå også tungt med at tage fra de rige
og give til de fattige. Kort sagt, han kan ikke
anses for at være social bandit.²¹

Men »Min historie« karakteriseres også
som en folkebog. Det er uomtvisteligt, at Ole
Kollerød havde udgivelsesplaner. I et af-
skedsbrev, skrevet to dage før henrettelsen,
beder han kaptajn Agerholm om at offentlig-
gøre levnedsskildringen. Han orienterer også
om, hvorledes eventuelle indtægter skal for-
deles. Han begrundede ønsket om offentliggø-
relse med, at »... det gjør mig hiertelig ont,
at ieg erfar, at mine semble skrifter er komme
i her Neergaars hænder, hvor ieg er vis paa, at
sandheden bliver omdreit tel løgn, da ieg nu
selv har læst den bog, som her Neergaar har
ugive om mine forhør, hvor der findes meer
løgn end sandhed...«. ²² Hvorfor blev lev-

nedsskildringen så ikke udgivet i sin tid? Jutta
Bojsen-Møller og Annette Rosenlund mener,
det skyldtes censur. Vi ved imidlertid ikke,
om det er den egentlige grund. Man kan der-
for mene om den sag, hvad man vil. Det kan
da ikke udelukkes, at nogle dommere, og
politiembedsmænd ville føle det ubehageligt
at blive hængt offentligt ud; men det er
spørgsmålet, om »Min historie« ville have
kunnet ryste samfundet i sin grundvold. Store
dele af Kollerøds kritik var nemlig ikke særlig
original. Han var f.eks. ikke den eneste, der
tumlede med problemerne omkring retsvæse-
net. Hans modstander, generalkrigskommis-
sær Jens Veibel Neergaard, kritiserede så-
ledes allerede i 1838 i en bog om Ole Kolle-
rød-sagen fængslerne for snarere at oplære
fangerne i ny kriminalitet end at afvæne
dem. Han påpegede også den manglende re-
socialisering, der førte de løsladte fanger ud i
ny kriminalitet, og gjorde sig til talsmand for
oprettelse af kommunale arbejdsanstalter, der
kunne tage sig af grove forbrydere, indtil de
kunne få arbejde hos modige mennesker.²³
Der ikke den store meningsforskel mellem
Neergård og Ole Kollerød. Det skal under-
streges, at Neergaard skrev i 1838, Ole Kolle-
rød i 1840, bl.a. efter at have læst Neergaards
bog i fængslet. Kollerøds kritik kan altså op-
fattes som en efterplapren af borgerskabets
synspunkter og ikke som et selvstændigt an-
greb. Neergaards synspunkter var iøvrigt
indlæg i den debat om straffelovgivning,
fængselsvæsen m.m., som var startet i Ros-
kilde stænderforsamling i 1836 og som i 1840
mundede ud i udstedelsen af en række forord-
ninger, der repræsenterede en mildnelse af
straffesystemet. Blandt andet afskaffedes de
lemlæstende straffe og det besluttedes også at
forbedre fængslerne.²⁴

Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund
mener endvidere, at man i samtiden fandt det
oprørende, at en underklasserepræsentant

20. Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund. op. cit. s. 76, 93, 101 og 209.

21. Eric J. Hobsbawn. Social Bandits. London 1969. s. 16. Samme: Primitive Rebels. Manchester 1959. s. 23.

22. »Min historie« s. 270.

23. Jens Veibel Neergaard. Morderne Ole Kollerøds, Ole Hansen, P. C. Knudsen og flere Andre Forbryderes Crimi-
nalsag. Kbh. 1838. s. 242 ff og 266.

24. Hans Jensen. De danske Stænderforsamlings historie 1830-48. Bd. II. Kbh. 1934. s. 582 ff.

som Ole Kollerød overhovedet fandt på at blande sig i det offentlige ræsonnement i den politiske offentlighed. Underklassen var, fordi den ikke ejede noget, udelukket fra deltagelse i det offentlige, politiske liv, kunne ikke deltage i stænderforsamlingerne, og dens rolle i meningsdannelsen og debatten om samfundsmæssige spørgsmål var at være tavs, at være tilskuer.²⁵ Dette synspunkt er formelt korrekt; men havde JBM og AR haft et bedre kendskab til periodens historie, ville de have vist, at sådan forholdt det sig ikke i praksis. Som omtalt af bl.a. Fridlev Skrubbeltrang forholdt husmændene sig ikke passive overfor kongemagten og stænderforsamlingen.²⁶ Asger Simonsen har yderligere suppleret dette ved at gøre indgående rede for en frodig politisk aktivitet på lokalplan.²⁷ Ved læsning af de nævnte bøger ville JBM og AR også have mødt en person, der er meget interessant at sammenligne Ole Kollerød med. Her tænkes der på Peder Hansen, Lundby, som forøvrigt var jævnaldrende med Ole Kollerød. Peder Hansens far var husmand og smed. Bierhvervet som smed bevirkede, at familien antagelig ikke hørte til de dårligst stillede, men trods alt må den siges at have tilhørt underklassen. Peder Hansen fik i modsætning til Kollerød en god skolegang, hvilket senere skulle komme ham til gode. I 1832 fæstede han et hus under Lundbygård og ernærede sig herefter ved at drive jordlodden, ved daglejerarbejde, violinspil og kontorarbejde på godset. I 1836 blev han varetægtsfængslet i forbindelse med en birkefuldmægtigs bedragerier; men han blev frifundet. Fra 1840 begyndte han sin politiske aktivitet med henvendelser til bl.a. stænderforsamlingen med anmodning om forbedring af husmændenes kår. Senere blev kravene udvidet til også at omfatte bondebævegelsens hovedkrav. Han blev hurtigt et kendt ansigt på Sjælland og Lolland-Falster, hvor han drev sin agitatoriske virksomhed, og

hans popularitet svækkedes ikke, selv om modstanderne forsøgte at sværte ham ved at genoplive anklagerne fra 1836. Han havde ikke valget til stænderne eller sogneforstanderskabet, men alligevel må han karakteriseres som den ubestridte leder af bondestanden i den sydlige del af Sjælland i 1840'erne. Hans agitatoriske virksomhed gav også anledning til udstedelse af det såkaldte bondecirkulære af 8.-11. 1845, der havde til formål at stoppe hans virke.²⁸ Der kan ikke herske tvivl om, at Peder Hansen blev opfattet som en trussel mod samfundsordenen. Man kan derfor undre sig over, at betegnelsen oprører idag bliver hæftet på Ole Kollerød, uden at nogen tænker på Peder Hansen. Ganske vist kan man som JBM og AR hævde, at Kollerød gjorde oprør mod myndighederne ved at stjæle fra de rige. Men han stjal jo også fra de fattige. Det var også først på et sent tidspunkt, han erkendte den »samfundsnedbrydende virkning« af sin kriminalitet. I begyndelsen var han ikke særlig bevidst om dette forhold – enten undskyldte han sig med at være beruset eller at være forledt af andre.

Man må konkludere, at Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund bruger ordet »oprører« i en meget udvandet betydning. De hævder også, at Ole Kollerød fortsatte med at vise sin antiautoritære holdning i fængslet, og at det måske var en medvirkende årsag til at han blev henrettet og ikke benådet eller sendt til USA, hvilket andre samtidige storforbrydere blev. Det er unægteligt et spændende spørgsmål, hvorfor Ole Kollerød blev henrettet mens sagens to andre hovedanklagede Ole Hansen og Peter K. Knudsen blev benådet ved kgl. resolution. Det er imidlertid forhastet at konkludere, at det skyldtes politiske grunde, altså ønsket om at eliminere en trussel, et politisk problem. Vi ved for lidt om benådningspraksis til at kunne hævde dette. Man kan nævne flere eksempler på samtidige for-

25. Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlund, op. cit. s. 147 ff.

26. Fridlev Skrubbeltrang, Den danske husmand. Bd. I. 1952 s. 111 ff. Se endvidere Erik Stig Jørgensen: »Hoverisørgsmålet i og omkring stænderforsamlingen i Roskilde 1835-36« i Svend Gissel (red.). Landbohistoriske studier tilegnede Fridlev Skrubbeltrang. Kbh. 1970 s. 199 ff.

27. Asger Th. Simonsen, op. cit. passim.

28. Claus Bjørn: »Peder Hansen« i Dansk Biografisk Leksikon. 3. udg. bd. 5. Kbh. 1980 s. 677 f.

brydere, hvis benådningsansøgning heller ikke blev imødekommet, og det til trods for, at de pågældende ikke kan karakteriseres som »politiske problemer«. Tag f.eks. Thomas Thomasen Bisp, giftmorderen fra Sønderøkse. Det eneste, han blev benådet for, var underrettens afgørelse om, at han skulle knibes med gloende tænger og have den højre hånd hugget af inden halshugningen.²⁹

Mest plausibel er utvivlsomt forklaringen om, at »Min historie« skal ses som et forsvarsskrift mod det billede, skillingvisefabrikkerne og andre som f.eks. Jens Veibel Neergaard tegnede af ham i offentligheden. »Min historie« vrimler med udfald mod de »visse- og historieskrivere«, der har fremsat så mange »fregge løgne« om ham og hans liv. Alt blev han beskyldt for med undtagelse af at være homoseksuel. Det er Jutta Bojsen-Møller og Annette Rosenlunds fortjeneste at gøre rede for hele skriveriet om Ole Kollerød. Her præsterer de et virkeligt solidt stykke arbejde. Som han selv fremhæver, var det ikke småting, han blev beskyldt for. Særlig hård var Jens Veibel Neergaard, der bl.a. karakteriserede ham som et rovgerrigt dyr, der levede for at myrde, et løgnagtigt menneske uden følelser, uden samvittighed o.s.v.³⁰ Billedet i skillingviserne afveg ikke meget herfra. Det er ikke underligt, at Ole Kollerød følte trang til at tage til genmæle. Han følte sig blot som en stakkels småkriminell, der en enkelt gang var kommet helt galt afsted, og så måtte han sid-

de i sin celle og finde sig i at blive udråbt til massemorder. Anklageren beskyldte ham således i anklageskriftet for at have myrdet tre mennesker.³¹ Selv om det ikke kan tillægges dokumentationsværdi i denne forbindelse, rammer Wladimir Herman antagelig noget meget centralt ved at lade sit skuespil »Fangen«, der er baseret på »Min historie«, centrere om den psykiske påvirkning, Ole Kollerød var udsat for i fængslet. Han ventede kun på datoen for sin henrettelse. Imens blev skillingvisefabrikkerne smædevers sunget neden for cellevinduet, og inde i cellen fordrev han den uhyggelige ventetid med at læse Neergaards hadefulde bog.³² Man forstår godt hans ønske om at udsende »Min historie« som en forklaring, som en modoffentlighed. Andre forbrydere har sikkert haft den samme trang til at tage til genmæle mod de skillingviser, der blev skrevet om dem; men i modsætning til Ole Kollerød magtede de ikke opgaven.

Selv om det således må siges at være vanskeligt at finde holdbare argumenter for, at Ole Kollerød skulle være »oprører« men snarere må opfattes som social taber, der blev småkriminell og til sidst morder, er »Min historie« stadig en spændende kilde, der giver os indblik i livet, som det tog sig ud for et enkelt medlem af underklassen; men Ole Kollerøds verden var ikke identisk med hele den danske underklassen.

29. Mogens Jerver. Mordet i Sønderøkse. Kbh. 1980. s. 51.

30. Jens Veibel Neergaard, op. cit. s. 34, 47, 50 og 115.

31. LAS. Kommissionsdomstole udskilt af Kbh.'s amts nordre birk nr. 3. Litra Y. Actors indlæg bilag L.

32. Wladimir Herman. Fangen. Et scenisk portræt af morderen Ole Kollerød efter selvbiografien »Min historie«. Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder. 1979. 80 s., ill. kr. 29,00.